

ПРОФ. Ж.МАМЫТОВ ЖАНА КЫРГЫЗ ТИЛ ИЛИМИНИН МАСЕЛЕЛЕРИ

Аталган макалада ф.и.д., проф. Ж.Мамытовдун илимий-педагогикалык ишмердүүлүгү, кыргыз тилинин лексикологиясы боюнча эмгектери жана көркөм адабияттын тилин изилдөөдөгү жетишкендиктери жөнүндө сөз болот.

Жаштарга билим берип, келечектин ишенимдүү адамын даярдоо милдети мугалимдин туш келгендиги ардактуу да, сыймыктуу да иш. Мына ушундай кесипти аркалаган, ушул багыт боюнча эмгектенген, мезгил сыноосунан өткөн окумуштуу-педагогдордун бири – филология илимдеринин доктору, профессор Жумаш Мамытов.

Ж.Мамытовдун илимий ишинин багыты азыркы кыргыз тилинин лексикологиясы менен көркөм адабияттын тилдик өзгөчөлүгү болуп эсептелет. 1971-жылы анын «Азыркы кыргыз тили (Лексикология)» деген республикалык жогорку окуу жайлары үчүн окуу куралы жарык көргөн. Анда кыргыз тилинин сөздүк составын система катары үйрөнүү максаты коюлган. Ал азыр да жогорку окуу жайларында окулуп жатат.

Профессор Ж.Мамытов 1992-1997-жылдары К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин кыргыз тили кафедрасы менен информатика жана эсептөө кафедрасы биргелешип иштеген «Манас» эпосунун лексикасын электрондук эсептөөчү машинада изилдөө» деген илимий темага жетекчилик кылат. Бул тема ЫМУ менен Кыргыз Республикасынын билим, илим жана маданият министрлигинин Илим жана жаңы технологиялар боюнча комитетинин ортосундагы түзүлгөн келишимге ылайык аткарылган «Манас» эпосунун жыштык сөздүгүн түзүү боюнча колдонмону жазып, методикалык курал менен изилдөөчүлөрүн камсыз кылган. Изилдөөнүн натыйжасында эмгек 16,4 басма табак көлөмүндө «Манас» эпосунун жыштык сөздүгү түзүлгөн. Аталган сөздүктүн негизинде эки кандидаттык диссертация жакталып, дагы бир нече дипломдук иш, кандидаттык диссертациялар даярдалып жатат. Республиканын жогорку жана орто окуу жайлары үчүн, мектептери үчүн 7 окуу китебинин жана окуу куралынын автору болуп саналат. Мектептер жана ЖОЖдор үчүн окуу программалары түзүүгө катышкан. Ал программалар республиканын элге билим берүү органдарында мамлекеттик документ катары жетекчиликке алынып келе жатат.

Окутуу бөтөн тилде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуу башкача, өзгөчө метод, өзгөчө даярдык менен өтүлөт. Мунун себеби: мектептеги окуучулардын контингенти көп улуттуу, эне тилдери ар түрдүү болгондугу менен түшүндүрүлсө, экинчиден, класстагы окуучулардын кыргыз тили боюнча даярдыгы, дарамети, жөндөмү, кабыл алуусу да ар башка болуп жатат.

Мына ушул шарттардын бардыгын кылдаттык менен карап, алардын таламын, көз карашын, түшүнүгүн, кабыл алуусун канагаттандыруучу окуу китеби зарыл болчу. Мына ушул шартты профессор Ж.Мамытов туура түшүнүп окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 7-класстары үчүн окуу китебин да түзгөн. Демек, профессор Ж.Мамытовдун илимпоз окумуштуу гана эмес, мектеп менен тыгыз байланышкан, мектеп турмушу менен жакшы тааныш практик мугалим, тажрыйбалуу методист экендигин баса белгилегим келди.

Кыргыз филологиясында көркөм чыгарманын тилин изилдөө проблемасы 80-жылдарда гана колго алынды. Айрым акын-жазуучулардын чыгармаларынын

тилине арналган макалалар жазылып, эмгектер жазыла баштаган. Ошондой саамалыктардын катарына филология илимдеринин доктору, профессор Мамытов Жумаш Мамытовичтин «Көркөм чыгарманын тили» (Жогорку окуу жайларынын филология факультетинин студенттери үчүн окуу куралы, -Фрунзе: Мектеп, 1990,8 басма табак) аттуу изилдөөсүн кошууга болот.

Эмгектин киришүү бөлүгүндө автор көркөм чыгарманын тилинин адабий тилдин стилдерине карата алган ордун белгилейт. Адабий тилдин негизги белгилерин анын жергиликтүү говорлордон, аймактык диалектилерден айырмасы илимий негизде баса көрсөтүлгөн. Ошондой эле адабий тилдин функционалдык стилдери жөнүндө сөз болот да, аларга карата көркөм чыгарманын стилинин өзгөчөлүгү далилдүү пикирлер менен карама – каршы коюлат.

Китептин биринчи бабы «Көөнөргөн сөз –өткөн турмуш элеси» деп аталат. Бапта сөздөрдүн эскириши коомдук түзүлүштүн өзгөрүшү, турмуш-тиричиликтин, маданияттын, илимдин, техниканын ж.б. өнүгүшү менен шартталган экстралингвистикалык жана конкреттүү тилдин ички өзгөчөлүк мыйзам ченемдүүлүктөрү менен шартталган интролингвистикалык факторлордун тикедентике байланыштуулугу кыргыз тилинин фактылары аркылуу ишенимдүү көрсөтүлгөн.

Изилдөөчү тарыхый көөнөргөн сөздөрдүн, диалектизмдердин стилистикалык милдеттерин Кыргыз эл жазуучусу Т.Касымбековдун, М.Абдукаримовдун, Ж.Мавляновдун, М.Борбугулов жана башка жазуучулардын чыгармаларынын тилинин мисалында илимий негизде ачып берет.

Ал эми аталган «Көркөм чыгарманын тили» деген монография бүгүнкү күндө да баалуулугун жоготпой, студенттер жана тилчи - илимпоздор, кыргыз тилчи мугалимдер колдон түшүрбөй колдонуп жүргөнүн педагогиклык практика учурунда көрдүм. Кыргыз тили жана адабияты адистиги боюнча окуп, билим алып жатышкан студенттер болсо «Көркөм чыгарманын тили» боюнча адистик курс, атайын семинарларды кызыгуу менен үйрөнүшүүдө. Эмгек мына ушунусу менен баалуу да!

«Көркөм чыгарманын тилин жана андагы тилдик каражаттарды лингвистикалык жана адабият таануу планында изилдөөнүн максатына жана милдеттерине жараша анын бир нече типтери бар», - дейт профессор Ж.Мамытов, ал жөнүндө «Эскирген сөздөр менен диалектизмдердин лингвистикасы» деген эмгегинде (Каракол, 2002) кеңири сөз болот. Талдоого алынып жаткан илимпоздун 2002-жылы «Көркөм чыгармадагы эскирген сөздөр менен диалектизмдердин лингвостилистикасы» деген темадагы докторлук диссертациясы да ийгиликтүү корголгон. Эскирген сөздөр менен диалектизмдерди жыйнап иликтөөнүн кыргыз лингвистикасы үчүн мааниси өтө чоң. Байыртадан жазуусу салттуу жүрбөгөн кыргыз тилинин тарыхы мына ошол эскирген лексика менен диалектилик сөздөр кандайдыр деңгээлде булак болуп кызмат кылат. Изилдөөчү диалектизмдерге өзгөчө көңүл буруп, алардын жергиликтүү колоритти жаратар кудуретине атайын токтолот. Конкреттүү көркөм чыгармалардан мисалдар келтирип, айткан ойлорун далилдейт.

Эмгектин баалуулугун тарыхый лексика менен диалектика лексиканы айкалыштыра чогуу карап, аларды конкреттүү көркөм чыгарманын мисалында, алардын стилдик кандай милдетти аткарат кудуретин аныктап изилдегендигинде жатат деп эсептейбиз.

Жыйынтыктап айтканда, лингвистика тил илиминин өзүнчө тармагы катары көптөгөн проблемаларды өз ичине камтыйт. Мына ушул проблемаларды илимий

жактан изилдеп терең үйрөнүү, аны изилдөөгө алгачкы кадамдарды таштоо мен өңдөнгөн агайдын окуучуларынын, кийинки жаш муундардын милдети деп ойлойм.

Адабияттар:я

1. Мамытов Ж. Азыркы кыргыз тили. Лексикология. - Фрунзе: Мектеп, 1971 (авторлош З. Кулумбаева).
2. Көркөм чыгарманын тили. – Фрунзе: Мектеп, 1990.
3. Азыркы кыргыз тили: Фонетика жана лексикология. – Бишкек: ЖЭКА 1999.
4. Мамытов Ж. Эскирген сөздөр менен диалектизмдердин лингвостилистикасы, -Каракол, 2002.